

Obnova a adaptácia historických kostolov a kaplniek

Ohrozené kostoly a veľké kaplnky kresťanských cirkví v Slovenskej republike

Róbert Erdélyi

Problém opúšťania sakrálnych stavieb a zmien ich funkcií nie je v súčasnosti na Slovensku až taký viditeľný ako v okolitých krajinách (s výnimkou Poľska), demografické štúdie však ukazujú trend znižovania počtu praktizujúcich veriacich a ich ochotu podieľať sa na financovaní farností. Krajiny na západ od nás (Anglicko, Francúzsko, Nemecko, Česko atď.) sa už vo veľkej miere týmto problémom zapodieľajú. Mnoho tamojších kostolov a iných sakrálnych stavieb chátra alebo v lepšom prípade prešlo procesom zmeny funkcie z dôvodu straty záujmu veriacich, prípadne z dôvodov nedostatku finančných prostriedkov. Napríklad vo Veľkej Británii bolo viac ako 10 % kostolov vyhlásených ako nadbytočných.¹ V susednej Českej republike navštevuje kostol raz do týždňa zhruba 4,5 % obyvateľov². Na Slovensku sa podľa posledných údajov (17. januára 2011) na bohoslužbách pravidelne zúčastňuje 14 % obyvateľstva.³

V súčasnej atmosfére sekularizácie a laicizácie cirkvi a jej odľučovania od štátu dochádza aj k tlakom na zmenšovanie podielu cirkví zo štátneho rozpočtu. Tento fakt spolu so znižovaním finančnej podpory od veriacich postupne vedie k nútenému obmedzovaniu prevádzky farností, ktoré nie sú schopné plnohodnotne prevádzkovať viacero budov.

Slovensko je špecifické tým, že práve sakrálne stavby sú hlavným a často jediným nositeľom a dkladom historického stavebného a umeleckého vývoja, a teda majú nenahraditeľnú hodnotu pre zachovanie kultúrnej identity, kontinuity a povedomia.

Problém málo využívaných, nadbytočných a opustených kostolov a veľkých kaplniek na našom území dáva priestor na vytvorenie katalógu ohrozených kostolov a veľkých kaplniek kresťanských cirkví v Slovenskej republike. V súvislosti s katalógom (a tematikou ohrozených kostolov vôbec) bude potrebné stanoviť ustálenú terminológiu, keďže problematika sakrálnych stavieb v tomto kontexte v našom prostredí zatiaľ nebola spracovaná, a tak ani terminológia spojená s týmto problémom nebola riešená.

Analýzou doterajších realizovaných adaptácií na našom území a na vybraných príkladoch zo zahraničia, posúdenie vhodnosti budúceho využitia sakrálnych stavieb na iné ako cirkevné účely a vytvorenie prehľadu vhodných a v našom kultúrnom prostredí

akceptovateľných nových využití pre opustené kostoly a kaplnky predstavuje smerovanie príspevku.

Pojem *kostol* je v kodifikačných príručkách slovenského jazyka vysvetľovaný ako „budova na (kresť.) bohoslužby, chrám“;⁴ pojem *kaplnka* ako „1. menší bohoslužobný objekt; 2. samostatná časť chrámu s možnosťou vykonávať v nej obrady“;⁵ „1. menšia kresťanská stavba bez farských práv; 2. oddelená časť chrámu pre samostatné bohoslužby“⁶ „zriedkavo kaplica; modlitebnica; modlitebňa (budova al. miestnosť na vykonávanie modlitieb); Boží dom; dom modlitby; svätostánok; sobor (pravoslávny kostol)“.⁷ Pre ďalšie spresnenie je potrebné siahnuť po terminologickom spresnení do Kódexu kanonického práva Rímskokatolíckej cirkvi, ktorý hovorí: „Pod označením *kostol* sa rozumie posvätná budova, určená na božský kult, do ktorej veriaci majú právo prichádzať, aby v nej najmä verejne vykonávali božský kult.“⁸ Pod označením *kaplnka* sa rozumie miesto, ktoré je s povolením ordinára určené na božský kult pre pohodlie nejakého spoločenstva alebo skupiny veriacich, ktorí sa tam schádzajú, a kde so súhlasom kompetentného predstaveného môžu prichádzať aj iní veriaci.“^{9,10}

Pri prídavných menách, vymedzujúcich presnejšie predmet výskumu sa dá pomôcť terminológiou zaužívanou v zahraničí, kde sa s problémom prebytočných sakrálnych stavieb vo veľkej miere zaoberajú už od šesťdesiatych rokov 20. storočia. Krajinou s najrozvinutejšou terminológiou je Anglicko, keďže je to aj krajina, ktorá začala ako prvá riešiť problém prebytočnosti sakrálnych stavieb. V Anglicku sa na označenie všetkých prebytočných kostolov používa termín „redundant“, teda „nadbytočný“, „prebytočný“, čiastočne aj vo význame „opustený“. Tieto kostoly môžu byť „underused“, teda „málo, nedostatočne využívané“ alebo „abandoned, deserted“ vo význame „opustené“. V nemeckej literatúre sa najčastejšie stretávame s termínom „Kirchen im Not“, teda „kostoly v ohrození“.

Pre naše pomery odporúčam na sumarizáciu všetkých sakrálnych stavieb, dotknutých nedostatočným využívaním, nedostatočným financovaním alebo inými hrozbami vedúcimi k budúcemu strádaniu použiť slovo „ohrozený“. Pod tento pojem môžeme zahrnúť dve podskupiny – „nadbytočný“ a „ruinálny“,

pričom pojem „nadbytočný“ môžeme ďalej deliť na „málo využívaný“, „nedostatočne využívaný“, „nevyužívaný“ a „opustený“ – kostol/kaplnka. Všetky tieto označenia však treba dostatočne zdefinovať, aby ich použitie bolo presne vymedzené a aby sa dali použiť ako exaktne sledovateľné kategórie budúcej katalogizácie objektov. Problém nedostatočného využívania je pri sakrálnej stavbách relatívny, keďže niektoré z týchto stavieb (napr. púťové kostoly, kaplnky, rodinné pohrebné kaplnky) boli postavené na používanie pri výnimočných príležitostiach, ako sú púte, výročné slávnosti, pohrebné účely atď. Za dostatočné využitie týchto objektov sa dá počítať už jedno použitie ročne (u pohrebných kaplniek sa tiež dá počítať s jedným až dvoma využitiami ročne – sviatok Všetkých svätých a výročie úmrtia). Okrem tejto pomerne malej skupiny stavieb však môžeme celkom spoľahlivo definovať dostatočné využitie objektov počtom nediel a príkazaných sviatkov, respektíve osláv patrocínia za rok. Pri jednom až dvoch využitíach objektu mesačne môžeme hovoriť o klesajúcej miere využitia, pri menej ako jednom využití mesačne o malom, až nedostatočnom využití objektu. Na definovanie rozmedzia medzi nedostatočne využívaným objektom a nevyužívaným objektom si môžeme pomôcť definíciou z Francúzska, kde cirkev vyhlasuje stavbu za nevyužívanú, ak sa v nej neuskutoční bohoslužba 6 mesiacov, teda sa koná dvakrát ročne alebo menej.¹¹ Opusteným nazývame kostol, z ktorého po istom čase bez využitia cirkvi deponuje mobiliár a uzavrie ho.

Ďalším upresňujúcim termínom bude spresnenie veľkosti kaplniek prídavným menom „veľké kaplnky“, keďže slovenčina nedisponuje podstatnými menami, ktoré by rozlišovali veľkostné kategórie kaplniek, ako je to napríklad v češtine, kde poznajú termíny „kaple“ a „kaplička“. Termínom „veľké kaplnky“ teda budeme označovať kaplnky, ktoré sú veľkostne vhodné na adaptáciu na novú funkciu, nie sú teda kaplnkami výklenkovými. Takéto kaplnky môžu byť často väčšie ako stavby označované ako „kostol“.¹²

Miesta bohoslužieb neboli vždy jasne definované vo svojom tvare, veľkosti ani forme. Na stretávanie veriacich od počiatkov kresťanstva slúžili jaskyne, katakomby, patricijské domy bohatých kresťanov, nákupné centrá (baziliky) – teda vždy išlo o miesto, kde sa mohlo stretnúť určité spoločenstvo. Neskôr, po Milánskom edikte (313 n. l.), si kresťania mohli stavať špeciálne stavby určené na liturgiu a modlitby. Tieto objekty však boli zároveň využívané aj na iné účely – ako súdne siene, školy, knižnice a boli miestom pre voľby, diskovanie, hry a slávnosti. Kostoly donedávna boli v skutočnosti relatívne multifunkčnými budovami slúžiacimi pre celú kresťanskú komunitu. Boli teda vnímané skôr ako komunitné centrá

než ako budovy určené len na liturgiu a modlitby.¹³ Neboli to však multifunkčné budovy v čisto profánom význame. Počas tureckých vojen niektoré z nich slúžili na istý čas ako mešity.¹⁴ Mnoho z nepoužívaných kostolov slúžilo na obytné účely, ako sklady, sýpky, stajne, kasárne, továrne, blázince atď.¹⁵ Až po časoch reformácie a rekatolizácie začali byť sakrálne stavby vnímané ako monofunkčné stavby na slávenie liturgie a modlitby.¹⁶ Tento stav sa však zmenil po reformách Jozefa II., keď mnoho kostolov zostalo bez využitia a ako nadbytočné budovy boli adaptované na alternatívne využitie alebo dokonca rozobraté kvôli stavebnému materiálu. U nás sú takéto príklady ojedinelé, jedným z mála zachovaných je adaptácia gotického rímskokatolíckeho kostola v obci Sirk (okres Revúca) na administratívnu a obytnú funkciu.

Dôvody deštrukcie sakrálnych stavieb

Sakrálne stavby boli ohrozované aj v minulosti – najmä vojnami, ozbrojenými konfliktmi, požiarimi, bleskami, prírodnými katastrofami, nedostatočným využívaním spôsobeným migráciou obyvateľstva, nepokojmi a povstaniami, obrazoborectvom atď. Reformácie cisára Jozefa II. boli prvými, ktoré odštartovali ničenie sakrálnych stavieb vo veľkej miere len kvôli ideológii a politike.

Dvadsaťte storočie bolo osudným pre veľký počet našich (slovenských a českých) kostolov – najskôr kvôli dvom svetovým konfliktom (prvá a druhá svetová vojna). Po druhej svetovej to bolo vysídľovanie spôsobené dekrétmi prezidenta a krátko na to sa v roku 1948 k moci dostal komunistický režim, ktorý začal so systematickou likvidáciou cirkvi a jej majetku.¹⁷

Súčasná situácia v Európe – vývoj po druhej svetovej vojne

Opúšťanie sakrálnych stavieb sa ako fenomén objavilo po skončení druhej svetovej vojny, ktorá spôsobila obrovské škody na historickom stavebnom fonde, ako aj úplne nové demografické pomery v jednotlivých regiónoch Európy. Problém s nadbytočnými sakrálnymi stavbami sa objavil najskôr vo Veľkej Británii, neskôr vo vojnovom zdevastovanom Nemecku, vo Francúzsku, v Holandsku, Taliansku. Prvotné hromadné obnovovanie a novú výstavbu kostolov, ktoré boli zničené vo vojne, vystriedalo vytriezvenie v podobe dopadu spoločenských zmien, prejavujúceho sa zmenou v štruktúre obyvateľstva a v zmene životného štýlu v povojnovej Európe.

V mnohých krajinách boli búrané ešte stojace chrámy, ktoré boli momentálne nevyužívané, keďže od čias rekatolizácie a silného puritánstva 19. storočia vládol názor, že kostol má slúžiť výhradne liturgickým účelom – a keď stratí túto funkciu, je lepšie

Zacharovce, okres Rimavská Sobota, zdroj: www.apsida.sk

Henckovce (okres Rožňava), zdroj: www.apsida.sk

Veľký Šariš – Kaplnka sv. Kunhuty, okres Prešov, zdroj: www.saris.eu.sk

Zborov, okres Bardejov, zdroj: www.panoramio.sk

ho zbúrať, ako využívať na inú funkciu.¹⁸ Tento názor presadzovali aj vysokí predstavitelia cirkvi, keď napríklad jeden z biskupov protestantskej cirkvi v Nemecku vydal rozhodnutie, ktoré priamo prikazovalo demoláciu nevyužívaných sakrálnych stavieb.¹⁹ Bolo zásluhou pamiatkových úradov, že cirkvi postupom času zmenili svoj prístup k opusteným stavbám, keďže si uvedomili, že už aj pôsobenie ruiny ako mementa v kolektívnej pamäti spoločnosti je vhodnejšie ako úplné vymazanie tejto pamäti odstránením stavby z povrchu zemskeho.

Od tých čias sa problémom zvyšujúceho sa počtu nadbytočných sakrálnych stavieb zaoberá množstvo organizácií, najmä vo Veľkej Británii, kde už v roku 1969 bola zákonom „O nadbytočných kostoloch a iných sakrálnych budovách“ zriadená štátna organizácia a vyčlenené prostriedky z rozpočtu na jej činnosť.²⁰

Na území Anglicka neskôr vzniklo mnoho ďalších štátnych, cirkevných, ale aj neziskových občianskych lokálnych organizácií, ako napríklad Churchcare, Friends of Friendless Churches, Churches Conservation Trust a iné.

Medzinárodné konferencie a sympóziá a ich závery

Už od sedemdesiatych rokov 20. storočia sa začali konať prvé konferencie a sympóziá na túto tému. Otvárajúcou bola konferencia na americkej pôde, v roku 1975 v Cambridgei, Massachusetts; v roku 1977 v Marburgu v Nemecku; v roku 1987 taliansko-katolícka konferencia o novom využití sakrálnych stavieb v Ríme a v tom istom roku aj v Berlíne pod názvom Neuze Nutzungen von alten Kirchen; v roku 1997 v Tepliciach v Českej republike konferencia New Uses for Old Churches²¹; v novembri roku 2010 Obnova a využívaní kostelů v Prahe a rovnako v novembri 2010 konferencia Working together for historic places of worship in Europe v Canterbury²², kde sa stretli zástupcovia krajín z celej Európy, aby podali svoje správy o súčasnom stave historických sakrálnych stavieb v jednotlivých krajinách a hľadali spoločné východiská pre ďalšie obdobie.

Významným dokumentom je Správa Rady Európy číslo 916 z roku 1989 o nadbytočných sakrálnych stavbách, ktorej závery majú platnosť ako všeobecné usmernenia, respektíve odporúčania pre členské štáty. Túto správu vypracoval Angus Fowler, ktorý sa problematike venuje v rámci Nemeckej organizácie Förderkreis Alte Kirchen.²³

Súčasná situácia nevyužívaných sakrálnych objektov v Európe – prehľad

Podľa správ podaných na konferencii konanej v novembri 2010 v Canterbury sa problém opustených sakrálnych stavieb naďalej veľmi vypuklo prejavuje vo Veľkej Británii, kde viac ako 10 % kostolov bolo vyhlásených ako nadbytočné.²⁴ Adekvátne tejto situácii je Anglicko najďalej, čo sa týka organizovania

štátnej pomoci cirkvám a neziskovým organizáciám starajúcim sa o tieto stavby.

Už tradične do tejto skupiny patrí Holandsko, kde každým týždňom pribúdajú dva kostoly, ktoré cirkev vyhlási ako nadbytočné. V Holandsku však takmer neexistuje spolupráca, ani nie sú vytvorené organizácie na relevantnej úrovni, ktoré by sa problému venovali.²⁵

Rovnako „tradičným“ je Francúzsko, kde sú od roku 1905 všetky kostoly v majetku obcí. Vo Francúzsku existuje niekoľko organizácií, ktoré sa venujú opusteným cirkevným stavbám. Najvypuklejší je problém s kostolmi protestantských denominácií.²⁶

Rovnaký problém s protestantskými stavbami sa javí ako aktuálny aj v severovýchodných oblastiach Nemecka (Brandenbursko), respektíve v bývalej časti NDR.²⁷

V Českej republike je problém opustených kostolov aktuálny najmä v pohraničných oblastiach, najviac na severe a severozápade krajiny, kde je veľmi nízka miera religiozity.²⁸ Počet opustených stavieb sa odhadujú na stovky.

V Rumunsku sa problém prejavuje najmä ako pozostatok bývalého režimu a súčasný nedostatok financií na nápravu napáchaných škôd.²⁹

Varovným je však prípad tradične silne katolíckej krajiny – Belgicka. Ešte koncom

20. storočia sa problém opúšťania sakrálnych stavieb nezdal byť relevantným, dnes sa však (na základe podrobného zisťovania v roku 2008) tento problém ukazuje vo veľkej miere a aktuálnosti, keďže rapídne pribúdajú farnosti, ktoré sú kvôli klesajúcemu využitiu nútené vyhlásiť svoje budovy za nadbytočné.³⁰

Súčasná situácia na Slovensku

Slovenská zástupkyňa na spomínanom sympóziu podala správu o súčasnom stave v našej krajine, kde spomenula, že hlavným problémom sú opustené synagógy. Prípady opustených kresťanských chrámov sú podľa tejto správy len veľmi zriedkavé, menované sú kostoly vo Svinici a v Henckovciach. Autorka tejto správy, K. Markušová, však narazila na problém neexistencie zoznamu ohrozených cirkevných stavieb, preto do svojej správy zaradila len prípady, ktoré sama zistila. Spomína však, že tendencie vývoja sú znepokojujúce a dá sa očakávať, že opustené kostoly a kaplnky sa u nás v blízkom čase začnú objavovať hojnejšie.³¹ Štyridsať rokov komunizmu viedlo k nespočetným škodám a stratám na našom kultúrnom dedičstve a kresťanská cirkev a jej majetok patrí medzi najsilnejšie poškodené. Napáchané škody a ich následky trvajú dodnes. Následkom trendu nedostatku rozpočtu cirkvi mnoho budov pokračuje vo svojom zániku a čo je horšie, ďalšie k nim pribúdajú.

Peniaze cirkvi smerujú predovšetkým na úpravu a údržbu využívaných objektov, čím sa situácia nevyužívaných objektov rapídne zhoršuje.

Je všeobecne rozšírenou mienkou, že nedostatočné využívanie, nadbytočnosť a opúšťanie cirkevných stavieb nie je na Slovensku prítomný jav, ale demografické zmeny, ekonomická situácia a trendy k odluke cirkvi od štátu (bez dostatočných kompenzácií strát z obdobia vlády komunistického režimu) napovedajú, že tento jav sa u nás v krátkej budúcnosti prejaví v oveľa väčšom meradle, ako je to v súčasnosti.

Opustenosť a nevyužívanie kostolov je v našich pomeroch často spôsobená aj výstavbou nového kostola v mieste, kde sa nachádza aj historická budova. Dôvody sú často veľmi podobné, ak nie totožné: starý kostol je v súčasnosti v okrajovej polohe k osídleniu, na kopci, nemá prístup autom, je v zlom technickom stave, má problémy s dostupnosťou pre ľudí so zníženou mobilitou, je v ňom chladno a vysoká vlhkosť vzduchu atď.

Výskum doteraz objavil viac ako 39 kostolov, 10 veľkých kaplniek (vynímajúc malé kaplnky, výklenkové kaplnky a kaplnky kostolov) a niekoľko ruín kostolov v rôznom štádiu rozpadu, pričom tieto čísla nie sú konečné. Prevažná väčšina z týchto kostolov a kaplniek sú budovy vysokého kultúrneho a historického významu.

Súčasný stav spracovania problematiky na Slovensku

Problematike opúšťania sakrálnych stavieb sa u nás doteraz nevenovala pozornosť, doterajšie konferencie, sympóziá a odborné stretnutia³² pozornosť venovali výstavbe nových kostolov, prípadne úprave historických kostolov na pokonciovú liturgiu. Rovnaká situácia je aj v literatúre, ktorá na Slovensku v poslednom čase na tému cirkevných stavieb vyšla.³³ Jedinou prácou, ktorá sa čiastočne dotkla aj problematiky adaptácií sakrálnych stavieb na novú funkciu, je dizertačná práca Andreja Boteka vydaná v roku 2005 na FA STU v Bratislave.³⁴ Autor tu spomína možnosť adaptácií kostolov na novú funkciu, respektíve pri súčasnom zachovaní pôvodnej funkcie, načrtáva možné okruhy problémov takýchto zásahov a uvádza niekoľko príkladov adaptácií zo Slovenska (Alžbetin Dvor, Podunajské Biskupice, Skalica, Rusovce a kaplnka saleziánov v Bratislave) a zo zahraničia.

Situácia naprieč Európou a demografické trendy nám poskytujú predstavu budúceho vývoja už existujúceho problému nedostatočného využívania, nadbytočnosti a opúšťania cirkevných stavieb v našej krajine. Možné straty budú nezvratné a budú mať priamy dosah na naše hmotné aj nehmotné kultúrne dedičstvo, lebo sakrálné pamiatky sú integrálnou súčasťou lokálnej aj regionálnej identity a tvoria základňu na porozumenie a pochopenie našej kultúrnej krajiny a histórie nášho národa vôbec.³⁵

Ukazuje sa, že problém opúšťania sakrálnych stavieb na Slovensku doteraz „neexistoval“, lebo nebol pomenovaný. Doterajší stav pasportizácie ukazuje, že

počet stavieb, ktorých sa problém týka, sú dostatočne alarmujúce a nie sú číslami konečnými.

Problém reálneho znižovania počtu veriacych na Slovensku, najmä v protestantských denomináciách – evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a reformovaných cirkví – je prítomný vo výraznej miere. Ostatné štatistické zisťovania uvádzajú trvalý trend poklesu veriacych, keď počet novopokrstených za posledné roky (od roku 2005) sú len dvojtretinové až polovičné z počtu zomrelých v týchto denomináciách.³⁶

Hľadanie nových perspektívnych riešení starostlivosti o toto dedičstvo v súlade s jeho historickým a kultúrnym významom by preto malo byť predmetom širokého verejného záujmu, aby sme boli schopní tento kultúrny odkaz našich predkov zachovať pre budúce generácie. Otázka využívania kostolov sa však nedá postaviť len do materialistickej úrovne, aj keď v poslednej fáze života opusteného kostola nastáva priestor aj na takéto ponímanie, lebo kostol sa oplatí zachrániť aj za cenu jeho dočasného nevhodného využívania. Kostol je však predovšetkým dôležitý symbol. Symbol osídlenia (dediny, mesta, krajiny) a symbol kresťanstva a s ním spojených hodnôt.

Príspevok je súčasťou autorovho výskumu k dizertačnej práci.

Ing. arch. Róbert Erdélyi

Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok
Fakulta architektúry, Slovenská technická univerzita
Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava

¹ Pastoral Measure 2003, Church of England.

² Nejezchlebová, Eliška In: Nová využití pro staré kostely. s. 105.

³ Spravodajstvo TV Markíza, 17. januára 2011

⁴ Krátky slovník slovenského jazyka. Štvrte, doplnené a upravené vydanie. Bratislava, Veda 2003.

⁵ Krátky slovník slovenského jazyka. Štvrte, doplnené a upravené vydanie. Bratislava, Veda 2003.

⁶ Slovník cudzích slov (akademický). Druhé, doplnené a upravené slovenské vydanie, Bratislava, SPN 2005.

⁷ Synonymický slovník slovenčiny. Tretie, nezmenené vydanie, Bratislava, Veda 2004.

⁸ Kódex kanonického práva Rímskokatolíckej cirkvi, Kánon 1214.

⁹ Kódex kanonického práva Rímskokatolíckej cirkvi, Kánon 1223.

¹⁰ Na označenie miesta bohoslužieb sa v mnohých jazykoch používa rovnaký pojem ako na označenie celého spoločenstva veriacych – v našom jazyku „cirkev“ (angl. „Church“, nem. „Kirche“, fr. „Eglise“, tal. „chiesa“, rus. „cserkov“ /foneticky/, špan. „iglesia“). Toto označenie má vnútornú logiku v etymológii slova, keďže slovo „cirkev“ vzniklo z gréckeho „kyr“ a „ikia“ – „Pán“ a „dom“, teda „Pánov dom“. Zatiaľ čo „kostol“ vzniklo z latinského „castellum“, teda „malý hrad“, „hrádok“, „tvrdza“, „pevnosť“. Toto je azda odkazom na opevnený charakter prvých kostolov na našom území, ktoré zároveň plnili obrannú funkciu. Len v poľskom jazyku sa stretáme s opačným javom, kedy slovo „kościół“ odvodené od latinského castellum označuje aj cirkev – teda cirkev ako pevnosť, nie ako dom Pána.

¹¹ Basic country information – France. <http://www.placesofworshipeu.org/>

¹² je potrebné definovať aj pojmy súvisiace so zásahmi do objektov, ich využívaním a so sakrálnym priestorom; tieto definície však pre potreby tohto článku nie sú nutné; sú súčasťou celkového elaborátu

¹³ Botek, Andrej: Sakrálna architektúra – Tvorba vo vzťahu k historickej štruktúre. Bratislava, FA STU 2005.

¹⁴ Nejezchlebová, Eliška In: Nová využití pro staré kostely. s. 103.

¹⁵ Nejezchlebová, Eliška In: Nová využití pro staré kostely. s. 104.

¹⁶ Fowler, Angus.: Case study – Finding sloutions for Forderkreis Alte Kirchen

¹⁷ Hraničné zóny, vojenské priestory, Akcia K, priemyselná činnosť atď.

¹⁸ Fowler, Angus: Case study – Finding sloutions for Forderkreis Alte Kirchen.

¹⁹ Nejezchlebová, Eliška In: Nová využití pro staré kostely. s. 98.

²⁰ Redundant Churches and other Religious Buildings Act 1969.

²¹ Nejezchlebová, Eliška In: Nová využití pro staré kostely. s. 100.

²² <http://www.placesofworshipeu.org/>

²³ Všetky charty a medzinárodné dokumenty súvisiace, resp. dotýkajúce sa aj problematiky sakrálnych stavieb (Aténska, Benátska charta, Mexická charta o turizme, ...Rezolúcia Rady Európy č. 916 o nadbytočných sakrálnych stavbách; Charta o novom využití starých cirkevných stavieb Centrálnaj pontifikálnej komisie pre sakrálnu umenie v Taliansku; Talianska charta o reštaurovaní; Rímska, Drážďanská deklarácia; Charta z Villa Vigoni o ochrane cirkevných pamiatok; Drážďanská výzva na ochranu cirkevných stavieb; Magdeburgský manifest; a iné), spolu s platnou štátnou, ako aj cirkevnou legislatívou týkajúcou sa problematiky budú spracované v samostatnej časti práce a ich vybrané state budú spolu súčasťou textovej časti prílohy dizertačnej práce.

²⁴ Pastoral Measure 2003, Church of England.

²⁵ Basic country information – Netherlands. <http://www.placesofworshipeu.org/>

²⁶ Basic country information – France. <http://www.placesofworshipeu.org/>

²⁷ Basic country information – Germany. <http://www.placesofworshipeu.org/>

²⁸ Basic country information – Czech republic. <http://www.placesofworshipeu.org/>

²⁹ Basic country information – Romania. <http://www.placesofworshipeu.org/>

³⁰ Basic country information – Belgium. <http://www.placesofworshipeu.org/>

³¹ Basic country information – Slovakia. <http://www.placesofworshipeu.org/>

³² Dni L. Hanusa; Bardkontakt; Kresťanstvo a kultúra I a II; Sakrálna architektúra; Sakrálné stavby – 10 rokov výstavby; Miesto pre modlitbu; a iné.

³³ Hanus, Lukáčová, Kvasnicová, Polomová, Hlinický, Fašangová, Gojdič, Krivošová a ďalší.

³⁴ Botek, Andrej: Sakrálna architektúra – Tvorba vo vzťahu k historickej štruktúre.

³⁵ Kostoly a kaplnky predstavujú najvýznamnejšiu zložku nášho kultúrneho a historického dedičstva. Sakrálné pamiatky sú ešte stále „bežnými“, napriek tomu však unikátnymi pamiatkami na predošlé generácie, symbolizujúce kontinuitu a tradíciu a zároveň neustály vývoj našej spoločnosti.

Cirkevné stavby na našom území sa vyvíjali po viac ako tisícroky v neustálej interakcii s ostatnými zložkami života jednotlivých spoločenstiev a hrali významnú úlohu v dejinách Slovenska. Toto dedičstvo predstavuje komplexný historický archív, odrážajúc rozličné aspekty života, spoločenstva, viery a duchovného života.

³⁶ Štatistická ročenka SR 2010.